

۱۵۷۶۷۰۱

به نام خدا

شعری بی تشویش وزن

نقد و بررسی شعر طاهره صفارزاده

دکتر احمد خلیلی

پارس کتاب

میرشناسه	خلیل احمد، ۱۳۶۴ -
عنوان و نام پدیدآور	شعری بی‌شویش وین: نقد و بررسی شعر طاهره صفارزاده/ احمد خلیلی.
مشخصات نشر	تهران: پارس، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۲۰۰ ص: ۵/۱۵۰ ۴/۵۰ س.م.
شابک	978-622-6028-03-5
وضعیت فهرست نویسی	فیا
عنوان دیگر	نقد و بررسی شعر طاهره صفارزاده.
موضوع	صفارزاده، طاهره، ۱۳۱۵ - ۱۳۸۰ -- نقد و تفسیر
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و تنقید
موضوع	Persian poetry -- 20th century -- History and criticism
رده بندی کنگره	۸۶۱۳۹۷ ی ۲۴ ف / ۸۱۳۴ PIR
شماره کتابشناسی ملی	۵۱۴۷۷۴۳

پارس کتاب

شعری بی تشویش وزن

دکتر احمد خلیلی

ویراستار: دکتر علی اکبر شوبکلایی

طرح جلد و صفحه آرایی: سعیده نیکبخت

چاپ و صحافی: مهرگان

نوبت چاپ: اول؛ ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۲۸-۰۳-۵

نشانی: تهران- خیابان انقلاب، خ ۱۲ فروردین، خ وحید نظری، پلاک ۱۰۵، واحد ۲

تلفن: ۶۶۹۶۳۱۳۲ نمابر: ۶۶۹۶۰۸۳۳

www.parsketab.org

Email: info@parsketab.org

فهرست مطالب

مقدمه	۹
نظری کوتاه به زندگی طاهره	۱۳

فصل اول: نظریه‌ی شعر صفارزاده

شعری بی تشویش وزن	۲۲
شعری باروشنی استعاره	۲۶
زمزمای روشنفکرانه	۳۰
طنین حرکتی است که حرف من در ذهن خواننده می‌آغازد	۳۴

فصل دوم: هنجار گریزی در اشعار صفارزاده

آشنایی زدایی	۴۱
برجسته سازی	۴۳
هنجار گریزی	۴۴
هنجار گریزی واژگانی	۴۵

۴۷	نرکییات تازه
۴۸	کاربرد اسامی خاص
۵۱	هنجار گریزی نحوی
۵۱	جابه جایی ساختار متداول جملات
۵۳	ساخت عناصر غیر متعارف
۵۴	هنجار گریزی آوایی
۵۵	هنجار گریزی معنایی
۵۵	تشبیه
۵۷	تشخیص
۵۹	حس آمیزی
۶۰	تصاویر متناقض
۶۱	شبکه ی تازه ی تصویری و معنایی
۶۱	هنجار گریزی سبکی
۶۳	هنجار گریزی زمانی
۶۴	باستان گرایی وازگانی
۶۶	باستان گرایی در حوزه ی فعل
۶۹	کاربرد تلمیح در جهت باستان گرایی
۷۱	هنجار گریزی نوشتاری
۷۲	شکل پلکانی
۷۳	شکل تجسمی یا کانکریت (Concrete)

فصل سوم: صفارزاده و ادب پایداری

۸۰	ادبیات پایداری
----	----------------

۸۱	تعهد
۸۵	مؤلفه‌های ادب پایداری
۸۶	پایداری در برابر دشمن خارجی
۸۶	۱- شعر انقلابی
۹۷	۲- آزادی خوئی
۹۹	۳- استعراستی
۱۰۱	۴- صلح طلبی
۱۰۳	۵- امید و خوش بین
۱۰۵	پایداری در برابر دشمن داخلی - ابري های جامعه
۱۰۵	۱- عدالت خواهی
۱۰۸	۲- فقر
۱۱۰	۳- پایداری در برابر ظلم و ستم ستیزی
۱۱۳	۴- مبارزه با مفسد اجتماعی
۱۱۴	۵- مبارزه با بی هویتی و شنفکران
۱۱۸	پایداری در برابر نفس

فصل چهارم: تجلی قرآن در شعر صفارزاده

۱۲۱	نگرش صفارزاده به قرآن
۱۲۲	تجلیات قرآنی در اشعار صفارزاده
۱۳۸	تجلی تضمینی
۱۳۹	تجلی اقتباسی
۱۴۰	تجلی گزارشی (ترجمه - تفسیر)

۱۴۲..... تجلی تلمیحی

۱۴۳..... تجلی تاویلی

فصل پنجم: درون مایه های مهم شعر صفارزاده

۱۴۷..... بحثی نظری در باب درون مایه

۱۵۰..... زندگی و احساسات زنانه

۱۵۵..... طبیعت

۱۶۲..... اعتدال و انتقاد

۱۶۹..... رد گم

۱۷۳..... انسان

۱۷۹..... مذهب

۱۹۵..... فهرست منابع

مقدمه

ادبیات معاصر فارسی اگر چه از مدتی کاستی‌ها و نقطه‌ضعف‌ها خالی نیست، برخلاف سخن منتقدان و سنت‌گرایان افراطی یکی از بارورترین ادوار ادبی ماست و لبریز از نوآوری. ادبیات امروز ایران انعکاسی از مسائل انسانی و اجتماعی امروز و در نتیجه با روح ایرانیان معاصر سازگارتر است. ادبیات حکم آینه‌ای را دارد که مردم عصر ما می‌توانند تصویر دردها و رنج‌ها و غم‌ها و شادی‌های خود را در آن ببینند.

یکی از نکات برجسته‌ی شعر معاصر، حضور زیاد شاعر زن در ادبیات است و اینکه شعر نو عرصه‌ی جدیدی را رویاروی زنان شاعر گشود. در عهد زنان شاعر در ادبیات ایران باید گفت که تا پایان حکومت قاجاریه نزدیک به صد زن شاعر می‌توان سراغ گرفت. از آن جایی که بیشتر این شاعران در دربار شاهان بوده و در خدمت آنها پرورش یافته‌اند، طبیعی است که جهان‌بینی آنان از حد محیط حرم‌سرا تجاوز نکرده باشد. از حکومت قاجاریه و در دوران تازه‌ی شعر فارسی، زنانگی و زاویه دید زن به عنوان شاعر، باعث می‌شود درون‌مایه‌های گوناگونی در شعر شاعران زن دیده شود، درون‌مایه‌هایی گاه مشترک با شعر مردان و گذشتگان و گاه کاملاً مجزا و متفاوت از آنان. در این دوران با روی کار آمدن زنان شاعری چون پروین اعتصامی، فروغ فرخ‌زاد، طاهر صفارزاده،

سیمین بهبهانی و ... اندیشه‌های اجتماعی، اخلاقی، سیاسی به شعر شاعران زن راه یافت. هم‌چنین با توجه به نگاه متجددطلبانه نیما به شعر، سبک و اسلوب جدیدی در شعر این شاعران پدیدار شد.

یکی از این شاعران صاحب‌سبک طاهره صفارزاده است. صفارزاده از شاعرانی است که نامش از دهه‌ی پنجاه وارد محافل و نشریات ادبی شد؛ شاعری که به سبب روش بدیدار بردن از تمام سنن و جریانات ادبی گذشته و معاصر، با دو نوع برخورد متفاوت از سوی ادبا و شاعران دوره‌ی خود روبه‌رو شد. برخی یکسره دست ردّ بر اشعار او زدند؛ از جمله ... و س. طاهباز می‌نویسد: «زبان خانم صفارزاده با زبان فارسی ما قطع رابطه دارد (به نقل از شمس‌لنگرودی، ۱۳۸۷: ۲۱۸) و یا اسماعیل نوری علا از اشعار او به عنوان «شعری بی‌افطی برای اشعاری بی‌اعتبار» یاد می‌کند. م. آزاد نیز یادداشتی با عنوان «شعری نباشد از آداهای روشنفکرانه» در روزنامه کیهان می‌نویسد و شعر صفارزاده را مردودی می‌شمارد. در شرف‌تهرانی، (۱۳۵۱: ۷) اما در مقابل با این گروه، برخی به تمجید شعر او می‌پردازند؛ مثلاً برای نی از جمله‌ی آن‌هاست که عقیده دارد: «صفارزاده یکی از بهترین شاعرهای معاصر است. و همین جهش‌هاست که حتی اعتقاد مرا در مورد شعرهای فروغ نسبت به ده سال پیش عوض کرده است.» (براهنی، ۱۳۵۰: ۶) و یا حقوقی از شعر او با عنوان «جریانی تازه» یاد می‌کند: «اما پس از این زمان (دهه‌ی پنجاه) است که ما هیچ جریان تازه‌ای را در شعر ما در نظر نگرفتیم تا وقتی که کتاب طنین در دلتای طاهره صفارزاده منتشر می‌شود و به نظر می‌آید با زبانی کاملاً اختصاصی و انحصاری.» (حقوقی، ۱۳۵۱: ۵۶) او در ادامه می‌نویسد: «این زبانی که متأثر از هیچ یک از شعرهای شاعران شناخته شده نباشد و در عین حال خالص، آوازی و معیارهای خاص خود را به همراه بیاورد، بسیار مشکل‌تر است و جز از طریق مساعی بسیار و تربیت ذهنی سرشار که نتیجه‌ی تجربیات و مطالعاتی همه‌جانبه است، دستیابی به آن امکان‌پذیر نیست.» (همان، ۵۶) ملاحظه می‌شود که نگاه منتقدان به شعر صفارزاده بیشتر نگاهی سلبی و یا ایجابی است و معمولاً از بررسی دقیق علمی چندان خبری نیست.

صفار زاده یکی از شاعران نو اندیش و تاثیر گذار شعر معاصر است، که متاسفانه درباره‌ی شعرش کمتر بحث و بررسی شده است و درصد بسیار کمی از نقدها و صحبت‌های شاعران و ناقدان را به خود اختصاص داده است. اگر پر بیراه نباشد، می‌توان با قاطعیت نظر داد که به جز چند مصاحبه با شاعر و چند تحلیل و حاشیه بر شعرهای او، هیچ نوشته‌ی راهگشای دیگری در این باره در پرونده نقد معاصر موجود نیست. در حالی که به تردید، او یکی از صاحب‌سبک‌ترین شاعران معاصر است که صدایی منحصر به فرد و پیامی تفکر بر انگیز دارد. اشعار او در عین حال که به مسائل اجتماعی و سیاسی می‌پردازد، سرشار از معنویت است. او مذهب را به عنوان یک پایگاه و یک بینش در شعر نو پیگیری کنن در این گونه است که پلی مستحکم میان شعر نو و فرهنگ اسلامی می‌زند. شعر او بیان کننده‌ی ضامین انتقادی ملتش و دیگر ملیت‌ها در دو دهه است. ابتکار، قدرت تخیل، تفکر عمیق، آگاهی اجتماعی و بالاتر از همه شهامت، آزادگی و صداقت وی در برخورد با موضوعات مختلف از بارزترین ویژگی‌های شعر اوست.

در این جستار سعی کرده‌ام به بخش‌های اصلی هنر شعر در آثار صفارزاده توجه کنم. دو فصل اول و دوم به بررسی تئوری، بحثاری و فرمالیستی شعر او می‌پردازد تا جنبه‌های زیبایی‌شناختی شعر او مشخص شود و فواید بحث مباحث محتوایی شعر او را تحلیل می‌کند. در اینجا تاکید اصلی را بر روی اندیشه و محتوای شعری شاعر قرار دادم. اندیشه، از این رو که عنصر غالب در شعر صفار زاده، عنصر اندیشه است، شاید توجه به این عنصر و تاکید بر آن و توجه به چگونگی قوام‌یافتن و هم شدن آن در شعر های او، در محدوده و حوزه‌ی توانایی نگارنده، بتواند لزوم توجه بیشترش اندیشه در کنار سایر عناصری که وجودشان در شعر لازم است را یاد آور شود. در این حوزه، مولفه‌ها و مشخصه‌های ادب پایداری و شعر انقلابی که صفارزاده یکی از بزرگان این جریان است، مورد بررسی و تحلیل واقع شده است. گذشته از جست‌وجو در محتوا و تحول اندیشه و بنیان های فکری شاعر، به موضوع تاثیر از قرآن در اشعار

او نیز پرداختم، چراکه صفارزاده عمری با این کتاب آسمانی زیست و آن را ترجمه کرد و در اواخر حیات شعری افکار و اندیشه‌های او شدیداً تحت تأثیر این کتاب مقدس قرار گرفت. علاوه بر این کوشش کردم به برخی از مهم‌ترین موضوعات شعری او چون: زنانگی، طبیعت، اعتراض، زندگی، انسان و مذهب پردازم تا نظرگاه او را در مورد این کلان‌روایت‌های محتوایی روشن سازم.

هم‌چنین لازم به توضیح است که طرح اصلی این کتاب برگرفته از پایان‌نامه‌ی دارشناسی ارشد بنده بوده که به راهنمایی دکتر منوچهر اکبری و مشاوره‌ی دکتر میرا گلچین در دانشکده‌ی ادبیات دانشگاه تهران انجام گرفت. از این بزرگواران سپاس گزارم. برخی از فصول این کتاب نیز پیشتر به صورت مقالات پراکنده در مجلات علمی منتشر شده است. البته متنی از مقالات مورد بازنگری و واکاوی مجدد قرار گرفت و تغییرات فراوانی در آنها اعمال شد. در اینجا لازم می‌دانم از کلیه‌ی عزیزان انتشارات پارس کتاب که از مرحله‌ی ورود چونی تا چاپ این کتاب همکاری داشته‌اند، به‌ویژه آقای تفتی‌مدیر محترم انتشارات و خانم سعیده نیکبخت تشکر نموده، امتنان خالصانه خود را تقدیم می‌دارم. همچنین از دوستان و همکاران عزیزم دکتر سید محسن مهدی‌نیا و دکتر علی‌اکبر شوبکلایی که هم در ویرایش متن و هم در مطالعه‌ی نهایی، یاری نموده‌اند، سپاسگزارم.

در پایان باید گفت بی‌گمان نوشتن درباره‌ی شخصیتی به در اندازه‌ی چندین چهره: شاعر، مبارز، دانشمند، نظریه‌پرداز، دین‌پژوه و عارف جا به کرده است، علم و دانش بیش از این را می‌طلبد که در حوزه‌ی توانایی و قدرت نگارنده، به‌دوام اگر پژوهش حاضر بتواند نمونه‌ای کوچک برای معرفی و شناخت آثار این شاعر بزرگوار باشد، نویسنده را به هدف خود رسانده است.

احمد خلیلی

بهمن ۱۳۹۶